

Marta KLIMCZAK-UZDOWSKA

Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0002-5594-3685

Retoryczne strategie pamięci zbiorowej w preambułach ustaw ustanawiających polskie święta państwowe i narodowe w latach 1989–2025

Streszczenie: Niniejszy artykuł prezentuje przegląd treści preambuł obowiązujących (stan na wrzesień 2025 r.) ustaw ustanawiających święta państwowe i narodowe uchwalonych w latach 1989–2025. Na materiał badawczy składa się tekst piętnastu aktów prawnych, które stanowią fragment materiału badawczego w projekcie doktorskim pt. „Retoryczne strategie pamięci zbiorowej w polskim dyskursie prawnym w latach 1989–2023”. Przedmiotem właściwej analizy retorycznej są przede wszystkim teksty preambuł badanych ustaw, ich tytuły, okoliczności ich uchwalenia oraz dynamika upamiętniania.

W ostatnich latach przybywa aktów prawnych, także tych ustanawiających święta państwowe, poświęconych historii i upamiętnianiu. Spośród piętnastu takich ustaw z okresu III RP aż dziesięć zostało uchwalonych w ostatniej dekadzie. Ponadto preambuły stanowiące ich integralną część stają się coraz obszerniejsze i zawierają coraz bardziej szczegółowe opisy tego, co i dlaczego zasługuje zdaniem Ustawodawcy na systemowe upamiętnienie. Proces ten wpisuje się w renesans zainteresowania przeszłością (*memory boom*) oraz pamięcią zbiorową, a sięgnięcie do tych kategorii pozwala – w oparciu o wybrane przykłady – nakreślić związki materiału badawczego z retoryką pamięci, kreowaniem pamięci oficjalnej, świadomości narodowej czy polityki historycznej.

Metodologia artykułu opiera się przede wszystkim na krytycznej analizie dyskursu (KAD) i jej podejściu historyczno-dyskursywnym, co pozwala na włączenie do analizy kontekstu historyczno-społecznego (strategii nominacyjnych, predykcyjnych, argumentacyjnych, perspektywizacji, łagodzenia i intensyfikacji). Dzięki temu wyłonione zostają strategie władzy, za sprawą których pamięć i historia stają się ważnymi obszarami dyskursu prawnego, a w konsekwencji, biorąc pod uwagę ich retoryczny potencjał, także politycznego, tożsamościowego i ideologicznego.

Słowa kluczowe: preambuła, ustawa, pamięć zbiorowa, krytyczna analiza dyskursu, święto państwowe, strategie retoryczne

„Przeszłość, jak wiadomo, nie istnieje. Istnieją tylko jej ślady, które oglądamy w czasie teraźniejszym. Istnieje opowieść tworzona przez rodziców, historyków i duchownych dla edukacji, budowania emocji, umocnienia w wierze.”

Błażej Brzostek, *Wstecz. Historia Warszawy do początku*, Warszawa 2021

Pamięć zbiorowa w językoznawstwie, retoryce i prawie

Pamięć zbiorowa stanowi współcześnie jedną z centralnych kategorii humanistyki i w ostatnich dekadach każda z dyscyplin naukowych wypracowała jej rozmaite ujęcia, a u jej podstaw stoi założenie, zgodnie z którym pamiętamy zawsze jako członkowie pewnej zbiorowości, którą może być rodzina, naród, pokolenie, wspólnota religijna czy

klasa społeczna (Connerton, 2012, s. 9). Jak w artykule pt. *Bunt w ramach pamięci*. „Solidarność”, rewolucja, powstanie zauważa Przemysław Czapliński: „Badać pamięć to sięgać do matryc sensu, które współdecydują o sposobie stawiania pytań skierowanych ku aktualnemu światu, to szukać obrazów i opowieści, które nadal wywierają wpływ. Pamięć jest nie tyle depozytariuszem historii, co współwytwórcą każdej teraźniejszości.” (Czapliński, 2016, s. 204). Owo „nakierowanie ku aktualnemu światu” oraz „współtworzenie rzeczywistości” są elementami, które – również w przypadku badania pamięci formułowanej niejako *ex cathedra* w tekstach aktów prawnych – naprowadzają na retoryczny, a zatem w głównej mierze werbalny (Chlebda, 2018, s. 59) charakter tejsze.

Punktem wyjścia językoznawczej refleksji nad pamięcią należy uczynić spostrzeżenie jednego z ojców kategorii pamięci zbiorowej, Jana Assmana, który dowodził, że pamiętamy tylko to, co komunikujemy i zarazem to, co możemy ulokować w ramach odniesień pamięci społecznej. To, co kiedyś zostało zapomniane, może zatem na nowo zostać włączone do pamięci, gdy stanie się przedmiotem komunikacji (Assmann, 2009, s. 68). Lingwistyka pamięci wychodzi z założenia, że analiza języka, którym „się pamięta” pozwala odkryć treść pamięci zbiorowej, a teksty są ujęzykowionymi formami konstituowania i organizacji wiedzy i pamięci zbiorowej (Czachur, Wójcicka, 2021, s. 215). Ujęzykowanie tejsze wiąże się z jej podmiotowym i subiektywnym charakterem; jest ona bowiem zawsze czyjaś i zawsze jest pochodną konkretnego punktu widzenia. Wojciech Chlebda zaznacza: „badanie pamięci jest możliwe o tyle, o ile jest badaniem języka, jakiego użyto po to, by treść pamięci uzewnętrznic, a skuteczne w takiej mierze, w jakiej uwzględniamy fakt, że werbalizacja może nieść za sobą (i niesie nieuchronnie) także skróty, konwencjonalizację, stereotypizację i inne deformacje” (Chlebda, 2018, s. 63). Z kolei dyskursy, jako zjawiska komunikacyjno-społeczne, „z jednej strony konstituują i stabilizują kultury pamięci danej społeczności, a z drugiej strony mają bezpośredni wpływ na symboliczny i komunikacyjny charakter języka jako medium i archiwum pamięci” (Czachur, Wójcicka, 2021, s. 218).

Tym samym na gruncie współczesnego językoznawstwa pamięć zbiorowa to m.in.: „podzielane przez członków określonej wspólnoty obrazy przeszłości, które o tyle uruchamiają procesy kulturo- i tożsamości twórcze, o ile uwspólnowiają (w tym – modyfikują) rolę wydarzeń i osób z przeszłości w odniesieniu do celów współczesności, odwołując się do określonych wzorców i wartości” (Czachur, Wójcicka, 2021, s. 212), „uwarunkowany kulturowo zespół wyobrażeń o przeszłości, wynegocjowany w aktach komunikacji w ramach określonej wspólnoty między różnymi grupami interesów i pokoleniami w celu utrzymania spójnej narracji tożsamościowej” (Nowak, 2011, s. 13) czy „konceptualnie zarejestrowane, językowo reprezentowalne i społecznie podzielane formacje wiedzy aktywujące obrazy przeszłości powstałe w wyniku praktyk komunikacyjnych o specyficznej funkcji kulturowej” (Czachur, 2018, s. 18). Pamięć zbiorowa jest swoistym konstruktem (Wójcicka, 2023, s. 17), który charakteryzują mediatyzacja, przestrzenność, znakowość, medializacja oraz szczególnie ważne dla niniejszego badania ujęzykowanie, narracyjność, kontekstualność i dyskursywność (Wójcicka, 2023, s. 21–26).

W refleksji nad retoryką prawo może być – korzystając z trzonów przywołanych wyżej definicji – obrazami przeszłości, zespołem wyobrażeń o niej lub formacjami wiedzy stanowiącymi cel wypowiedzi lub będącymi jednym z argumentów, które wykorzystuje

się po to, by kogoś do czegoś przekonać (Wójcicka, 2024, s. 56). Komplementarne wobec siebie cele retoryki pamięci są zatem dwa: z jednej strony „ma ona służyć przekonaniu do określonego, kreowanego przez mówcę obrazu przeszłości [np. wizji Polski jako państwa gościnnego czy Polaków jako narodu skłonnego do poświęceń – przyp. M.K.U.]”, z drugiej – „ma przekonywać do czegoś [np. eurosceptycyzmu, euroentuzjazmu czy postawy solidarności społecznej – przyp. M.K.U.] poprzez odniesienia do przeszłości” (Wójcicka, 2024, s. 55). Za strategię retoryczną uznaje się zaś taką technikę komunikacyjno-poznawczą, przy której użyciu mówca może aktywnie wpływać na przebieg dialogu i na audytorium (Budzyńska, Koszowy, 2015, s. 3). W niniejszym badaniu „mówcą” jest legitymizowany przez społeczeństwo Ustawodawca, „przebieg dialogu” oznacza w tym przypadku ustawy ustanawiające święta państwowe i narodowe obwarowane uwarunkowaniami historycznymi i politycznymi, a audytorium stanowią Polacy.

Ustawa ustanawiająca święto państwowe lub narodowe jest aktem prawa powszechnie obowiązującego, które stanowi instrument unifikujący pamięci zbiorowe w jedną autorytatywną pamięć. Ta odpowiadać ma istocie państwa narodowego (Czarnota, 2015, s. 78). Jak zauważa Maciej Czerwiński, ukonstytuowanie się tożsamości narodowej nie byłoby możliwe bez mniej lub bardziej spójnej interpretacji przeszłości i jej mniej lub bardziej konsekwentnego zabezpieczenia przez właściwe instytucje państwowe (Czerwiński, 2015, s. 133). Te najbardziej kluczowe to Sejm i Senat RP ustanawiające tzw. prawa pamięci (por. Gliszczyńska-Grabias, 2023) oraz bardzo liczne w ostatnich latach uchwały upamiętniające, w tym zwłaszcza uchwały rocznicowe (Secler, 2022). Owo „zabezpieczanie przeszłości” działa na rzecz zachowania pamięci uznanej za kanoniczną, co utrudniać ma do niej dostęp tożsamości alternatywnych (Czerwiński, 2015, s. 133).

Współcześnie wiele krajów na świecie przechodzi przez proces nazywany „reinterpretacją historii poprzez instytucje prawne” (Czarnota, 2015, s. 79), który stanowi jedną z odsłon *memory boom*, czyli globalnego zainteresowania pamięcią zarówno w dyskursie publicznym, jak i naukowym (Saryusz Wolska, Traba, 2014, s. 224). W ramach tej kategorii zjawiska związane z pamiętaniem – indywidualnym, zbiorowym i wykorzystującym trajektorie kultury – zyskują coraz większe znaczenie (Kobielska, 2016, s. 358). W obliczu owej „współczesnej obsesji na punkcie pamięci” (Saryusz Wolska, Traba, 2014, s. 224, [za:] Huyssen, 1995, s. 5–6) także na linii prawo–pamięć zbiorowa systemy prawne są postawione w obliczu właściwie nierozwiązywalnych problemów: podejmuje się refleksję nad tym, jak regulować pamięci zbiorowe, na które pamięci oddziaływać, jak zapewnić autonomię prawa w stosunku do procesów politycznych związanych z regulacją pamięci zbiorowych, a także nad tym, jak daleko sięgać w przeszłość. Są one bezpośrednio związane z dwiema funkcjami prawa: instytucjonalnym pamiętaniem i instytucjonalnym zapominaniem (Czarnota, 2015, s. 82).

Charakter preambuły

Szczególnym instrumentem prawa, w którym relacje na między prawem, retoryką i pamięcią wybrzmiewają najsilniej, jest preambuła, czyli uroczysty wstęp do niektórych aktów prawnych, w tym także tych poświęconych upamiętnianiu. Rafał Krajewski, za

Lechem Morawskim i Jerzym Kucińskim, wskazuje okoliczności zamieszczania preambuł. Preambuły poprzedzają konstytucje, akty o szczególnie uroczystym charakterze, a także akty nowatorskie lub te, w których prawodawca chce w sposób wyraźny określić cele regulacji. Mogą one wskazywać założenia aktu prawnego, odwoływać się do określonej tradycji lub kontekstu historycznego oraz przedstawiać jego podstawy ideologiczne czy polityczne, a także utrwalane i chronione danym aktem wartości (Krajewski, 2019, s. 15, [za:] Morawski, 2014, s. 117; Kuciński, 2008, s. 197). Dziś obserwuje się rosnącą przychylność ustawodawcy dla zamieszczania preambuł, co wiąże się w szczególności z „uchwalaniem aktów prawnych zaangażowanych aksjologicznie, w tym stanowiących próbę rozliczenia z przeszłością, ustanawiających święta państwowe oraz upamiętniających osoby i wydarzenia” (Krajewski, 2019, s. 183). Co istotne, nie istnieją żadne reguły, które wskazywałyby, w jakich aktach prawnych umieszcza się uroczyste wstępy. Przyjmuje się, że są to akty najważniejsze i najbardziej doniosłe (Krajewski, 2019, s. 183).

Material badawczy

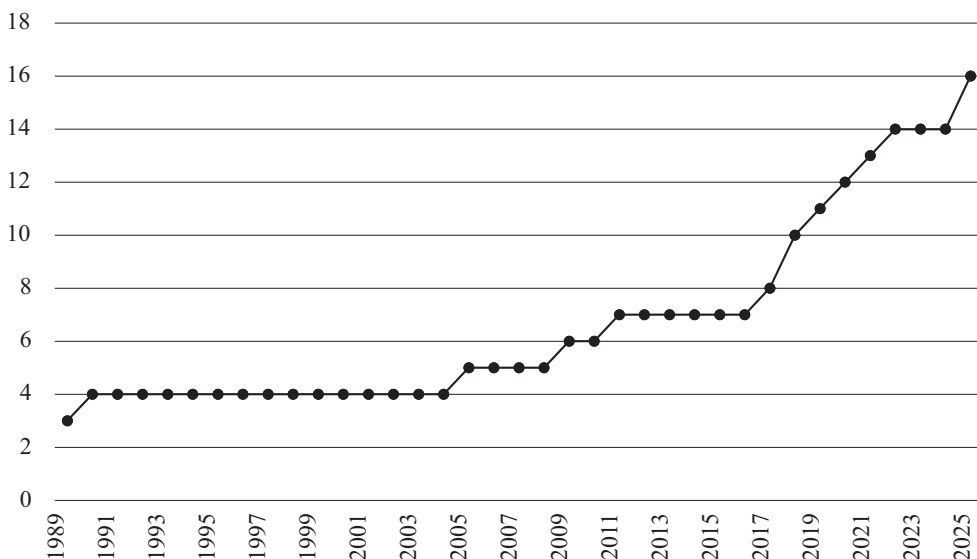
Material badawczy, czyli tytułowe preambuły ustaw ustanawiających – a jednym przypadkiem: przywracającej – święta państwowe i narodowe, to piętnaście aktów prawnych, które tworzą korpus składający się z 1162 wyrazów. Są to:

- 1) Ustawa z dnia 15 lutego 1989 r. *o ustanowieniu Narodowego Święta Niepodległości*;
- 2) Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. *o przywróceniu Święta Narodowego Trzeciego Maja*;
- 3) Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. o ustanowieniu dnia 31 sierpnia Dniem Solidarności i Wolności;
- 4) Ustawa z dnia 9 października 2009 r. *o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci Powstania Warszawskiego*;
- 5) Ustawa z dnia 3 lutego 2011 r. *o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”*;
- 6) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. *o ustanowieniu Narodowego Dnia Zwycięstwa*;
- 7) Ustawa z dnia 29 września 2017 r. *o ustanowieniu Dnia Walki i Męczeństwa Wsi Polskiej*;
- 8) Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. *o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci Polaków ratujących Żydów pod okupacją niemiecką*;
- 9) Ustawa z dnia 4 października 2018 r. *o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci Duchownych Niezłomnych*;
- 10) Ustawa z dnia 22 lutego 2019 r. *o ustanowieniu Święta Chrztu Polski*;
- 11) Ustawa z dnia 9 stycznia 2020 r. *o ustanowieniu Dnia Nauki Polskiej*;
- 12) Ustawa z dnia 1 października 2021 r. *o ustanowieniu Narodowego Dnia Zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego*;
- 13) Ustawa z dnia 12 maja 2022 r. *o ustanowieniu Narodowego Dnia Powstań Śląskich*;
- 14) Ustawa z dnia 9 stycznia 2025 r. *o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci Żołnierzy Armii Krajowej*;

- 15) Ustawa z dnia 4 czerwca 2025 r. *o ustanowieniu 11 lipca Narodowym Dniem Pamięci o Polakach – Ofiarach Ludobójstwa dokonanego przez OUN i UPA na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej Polskiej*.

Akty prawne, aby mogły zostać włączone do materiału badawczego, musiały spełnić łącznie trzy warunki: w drodze ustawy upamiętniać postać, grupę osób, kolektywną postawę lub wydarzenie z przeszłości, być uchwalone w latach 1989–2025 oraz ustanawiać wybrany dzień świętem państwowym. Tym samym w niniejszym badaniu nie zostały uwzględnione ustawy ustanawiające tzw. Narodowe Dni Pamięci, które to dni nie zostały jednak uznane przez Ustawodawcę za święta państwowe lub narodowe. Przykładami takich aktów mogą być choćby Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. o ustanowieniu 16 października Dniem Papieża Jana Pawła II (por. Dz. U. 2005, Nr 155, poz. 1296) czy Ustawa z dnia 13 lipca 2023 r. o ustanowieniu Narodowego Dnia Polskich Dzieci Wojny (Dz. U. 2023, poz. 1537). Choć zawierają one preambuły, których retoryczny i narracyjny potencjał nie budzi wątpliwości, nie stanowią świąt państwowych ani narodowych. Dynamikę uchwalania tych aktów prawnych, które zostały uwzględnione w korpusie, ujęto na wykresie zestawiającej liczbę obowiązujących w danym roku na przełomie lat 1989–2025 świąt państwowych i narodowych.

Wykres 1. Zestawienie liczby obowiązujących w danym roku świąt państwowych i narodowych, lata 1989–2025 (stan na wrzesień 2025)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie isap.gov.pl.

Dane przedstawione na wykresie dowodzą, że zjawisko *memory boom* w sposób bardzo wyraźny odnosi się także do katalogu obowiązujących współcześnie świąt państwowych i narodowych. Czas „prywatyzacji pamięci” przypada na pierwszych kilkanaście lat budowania III RP po upadku PRL-u, gdy przeszłość w większości przypadków „nie miała decydującego wpływu na temperaturę i kierunek politycznych debat” (Machcewicz, 2012, s. 5). Lata 2005–2015 to czas wyraźnego ożywienia w sferze pamięci oficjal-

nej, kiedy to m.in. na gruncie ustaw ustanawiających święta państwowe następuje legitymizacja pamięci o powstaniu warszawskim i żołnierzach wyklętych. Lata 2017–2025 są już okresem bezprecedensowej eksplozji polskiej pamięci oficjalnej. W ciągu ośmiu lat ustanowiono bowiem w drodze ustawy aż dziewięć świąt państwowych.

Uwagi metodologiczne

Retoryczny charakter pamięci zbiorowej zawartej w tak sprofilowanym materiale badawczym może najpełniej wybrzmieć dzięki instrumentarium krytycznej analizy dyskursu (KAD). KAD stanowi „rodzinę różnych krytycznych podejść do skomplikowanej relacji między językiem, czy dyskursem, a innymi elementami procesów społecznych” (Fairclough, Duszak, 2008, s. 8) i zakłada badanie relacji między naszymi kategoriami myślenia, a zatem wiedzą, wartościami czy wyobrażeniami a innymi elementami procesów społecznych (Fairclough, Duszak, 2008, s. 10). Jej badacze wychodzą z założenia, że analiza zmian społecznych bez analizy dyskursu zawsze pozostaje niekompletna (Fairclough, Duszak, 2008, s. 10). Najistotniejsze założenia dotyczące KAD prezentują się następująco: zajmuje się ona procesami i problemami badawczymi, zawiera element szczegółowej analizy tekstu, a dyskurs jest kluczowym czynnikiem w społecznej konstrukcji życia społecznego oraz stanowi ważny element relacji władzy (Fairclough, Duszak, 2008, s. 15–18). Jedną ze szkół krytycznej analizy dyskursu jest podejście historyczno-dyskursywne, które zakłada, że, aby zbadać relacje między dyskursem a rzeczywistością społeczną i polityczną, należy dowiedzieć się, jak nazywa się i jak się odnosi do poszczególnych osób oraz grup, jakie przypisuje się im cechy, wartości i zalety, za pomocą jakich argumentów próbuje się legitymizować i uzasadniać wykluczenie, dyskryminację czy ich szczególną pozycję, z jakiej perspektywy przypisuje się postaciom i grupom etykiety, właściwości i z jakiej perspektywy formułuje się argumenty przeciwko nim lub na ich rzecz oraz czy formułowane sądy są adekwatne do rzeczywistości (Wodak, 2005, s. 72–73). Badanie to umożliwia wyłonienie kilku kategorii strategii rozumianych jako mniej lub bardziej dokładny i mniej lub bardziej zamierzony plan działań – w tym także działań dyskursywnych – przyjęty w celu osiągnięcia określonego celu politycznego, społecznego, psychologicznego lub językowego. Są to strategie nominacyjne (nazywania), predyktoryjne (określania) argumentacyjnych, perspektywizacji oraz intensyfikacji i łagodzenia (Wodak, 2005, s. 73).

Przegląd strategii retorycznych

Strategie nominacyjne w preambułach ustaw ustanawiających święta państwowe i narodowe widoczne są przede wszystkim w ich tytułach. Ustawa o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci Duchownych Niezłomnych wskazuje na niezłomność (a zatem także nieugiętość, odwagę czy nawet radykalizm) jako wartość pozytywną. Tytuł Ustawy o ustanowieniu dnia 31 sierpnia Dniem Solidarności i Wolności sprowadza wydarzenia Karnawału Solidarności przede wszystkim do walki o wolność. Ustawy o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych” (wówczas jeszcze

zapisywanych w cudzysłowie, dziś już raczej bez niego) opiewa to, co „wyklęte”, a zatem dotąd potępione, powszechnie nieuznane, sytuujące się na marginesie pamięci. Tytuł Ustawy o ustanowieniu 11 lipca Narodowym Dniem Pamięci o Polakach – Ofiarach Ludobójstwa dokonanego przez OUN i UPA na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej Polskiej eksponuje narodowość ofiar, wskazuje oprawców, ale są nimi – na poziomie języka – organizacje, a nie jednostki, Ustawy o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci Powstania Warszawskiego – wynosi na piedestał całe powstanie, nie tylko jego uczestników, co było istotną osią sporów o powstanie i powstańców toczonych przez dziesięciolecia¹.

Strategie predykacyjne występują w niemal każdej z badanych preambuł. W Ustawie o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci Powstania Warszawskiego bohaterami powstania warszawskiego są ci, którzy „w obronie bytu państwowego, z bronią w ręku walczyli o wyzwolenie Stolicy” (Dz. U. 2009, Nr 206 poz. 1588). „Żołnierze Wyklęci” są na gruncie Ustawy o ustanowieniu ich Narodowego Dnia Pamięci „bohaterami antykomunistycznego podziemia”, którzy przeciwstawiają się „narzuconemu siłą reżimowi komunistycznemu” (Dz. U. 2011, Nr 32, poz. 160). W Ustawie o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci Żołnierzy Armii Krajowej walka, którą prowadzi Armia Krajowa jest „bohaterska” i toczona „o odzyskanie przez Rzeczpospolitą Polską suwerenności i niepodległości” (Dz. U. 2025, poz. 165). W Ustawie o ustanowieniu Dnia Walki i Męczeństwa Wsi Polskiej postawa mieszkańców wsi polskich jest „patriotyczna” (Dz. U. 2017, poz. 1953). W Ustawie o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci Polaków ratujących Żydów pod okupacją niemiecką „obywatele Polscy” zrównani są z „bohaterami”, a ich działanie jest aktem „heroicznej odwagi”, „niebywałego męstwa” oraz „współczucia i solidarności międzyludzkiej”. Ponadto, Polacy ratujący Żydów pozostają wierni „najwyższym wartościom etycznym”, „nakazom chrześcijańskiego miłosierdzia” oraz „etosowi suwerennej Rzeczypospolitej Polskiej”, a ofiary Ustawodawca określa mianem „żydowskich bliźnich” (Dz. U. 2018, poz. 589). Ustawa o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci Duchownych Niezłomnych poświęcona obrońcom „wiary” i „niepodległej Polski” (Dz. U. 2018, poz. 2156). Bohaterami na łamach preambuł Ustaw o ustanowieniu Narodowego Dnia Zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego oraz o ustanowieniu Narodowego Dnia Powstań Śląskich są – kolejno – „uczestnicy narodowego zrywu” i „uczestnicy trzech powstań śląskich” (Dz. U. 2022, poz. 1229). W Ustawie o ustanowieniu 11 lipca Narodowym Dniem Pamięci o Polakach – Ofiarach Ludobójstwa dokonanego przez OUN i UPA na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej Polskiej powodem śmierci ofiar jest „przynależność do narodu polskiego”, jest to też śmierć „męczeńska”. Zbrodnia zostaje określona mianem „hekatomby Polaków z rąk ukraińskich nacjonalistów”, a także „zbrodnią ludobójstwa” (Dz. U. 2025, poz. 891).

Strategie argumentacyjne sprowadzają się na łamach badanych preambuł przede wszystkim do trzech wyrażen: „w hołdzie”, „w celu upamiętnienia” oraz „ku czci”, w Ustawie o Dniu Nauki Polskiej pojawia się także konstrukcja „uznając dokonania”. W Ustawie o ustanowieniu 11 lipca Narodowym Dniem Pamięci o Polakach – Ofiarach Ludobójstwa dokonanego przez OUN i UPA na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej Polskiej w funkcji argumentacyjnej Ustawodawca zamieścił zdanie: „Męczeńska

¹ Temat ten porusza Marcin Napiórkowski w swoim *Powstaniu umarłych. Historii pamięci 1944–2014*.

śmierć z powodu przynależności do narodu polskiego zasługuje na pamięć w formie dnia wyróżnianego corocznie przez państwo polskie, w którym ofiarom będzie oddawany hołd” (ibidem). Zaś w Ustawie o ustanowieniu Dnia Walki i Męczeństwa Wsi Polskiej – jako jedynej – pojawia się konstrukcja gramatyczna, w której Ustawodawca wymienia katalog postaw, za które składa hołd mieszkańcom polskich wsi. Są nimi: „patriotyczna postawa w czasie II wojny światowej”, „pomoc udzielana uciekinierom, osobom ukrywającym się przed prześladowaniami i wysiedlanym”, „walka w oddziałach partyzanckich” oraz „żywienie mieszkańców miast i żołnierzy podziemnego państwa polskiego” (Dz. U. 2017, poz. 1953).

Strategie perspektywizacji można dostrzec w Ustawie o ustanowieniu dnia 31 sierpnia Dniem Solidarności i Wolności, w której to Sierpień 1980 r. zostaje określony mianem „historycznego zrywu Polaków do wolności” (Dz. U. 2005, Nr 155, poz. 1295), co prezentuje ideową perspektywę inteligencji oraz środowisk solidarnościowych. Ustawa o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci Duchownych Niezłomnych, nazywając upamiętnianych „obrońcami wiary” (Dz. U. 2018, poz. 2156), ukazuje perspektywę nie tylko chrześcijan, lecz także osób, które sądzą, że wiary chrześcijańskiej należy bronić w sposób aktywny i niezłomny. USTAWA o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci Powstania Warszawskiego traktuje o powstańcach warszawskich, którzy sprzeciwili się m.in. „widmu sowieckiej niewoli zagrażającej następnym pokoleniom Polaków” (Dz. U. 2009, Nr 206, poz. 1588). Jest to perspektywa znajomości dalszych losów Polski. USTAWA o ustanowieniu Dnia Walki i Męczeństwa Wsi Polskiej – jak wskazuje sam tytuł – oddaje hołd „mieszkańcom polskich wsi” (Dz. U. 2017, poz. 1953) za ich patriotyczną postawę w czasie II wojny światowej. Warto odnotować, że nie ma analogicznego aktu prawnego poświęconego mieszkańcom miasteczek czy miast.

Zgromadzone w korpusie akty prawne nie zawierają strategii łagodzenia, co wydaje się potwierdzać patetyczny i pełen rozmachu charakter tego medium upamiętniania, w którym jak najjaskrawiej eksponuje się pewne cechy i postawy. Strategie intensyfikacji wybrzmiewają dzięki ortografii. W Ustawie z dnia 6 marca 2018 r. o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci Polaków ratujących Żydów pod okupacją niemiecką „Obywatele Polscy” zostali napisani dużą literą. Liczne, przywołane zwłaszcza w opisie strategii predykcyjnych, określenia wartościujące, w tym superlatywy, można potraktować w kategorii intensyfikacji. Najciekawszym przykładem intensyfikacji jest preambuła Ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. o ustanowieniu 16 października Dniem Papieża Jana Pawła II, w którym to Ustawodawca nazywa Jana Pawła II mianem „największego autorytetu XX wieku” (Dz. U. 2005, Nr 155, poz. 1296). Jest to jednak uwaga na marginesie. Ustawa nie ustanawia bowiem święta państwowego i nie została włączona do korpusu właściwego.

Wizja pamięci zbiorowej w badanych aktach prawnych

Uznanie bohaterstwa na gruncie ustaw ustanawiających święta państwowe i narodowe wymaga dostrzeżenia postawy inicjatywy, poświęcenia i odwagi podmiotów historii. Przykładowo, w preambule Ustawy o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci Powstania Warszawskiego nie ma bowiem mowy o upamiętnieniu ofiar cywilnych. Upamiętnia

się tych, którzy walczą „z bronią w ręku” – to określenie pojawia się zarówno w opisie dokonań i postawy powstańców warszawskich, jak i „Żołnierzy Wyklętych”. Polska pamięć oficjalna ma charakter głęboko antykomunistyczny, a jej ważnymi punktami odniesienia są chrześcijaństwo oraz kategorie wyzwolenia, wolności, poświęcenia, walki, suwerenności, niepodległości i powstania. Jest pamięcią dotyczącą historii politycznej, nie zaś społecznej czy gospodarczej, doświadczeń osób (raczej mężczyzn) głęboko ideowych, zaangażowanych w sprawy ojczyzny i konfrontujących się z wrogiem.

Warto zauważyć, że strategie wyłonione w niniejszej analizie nie mają charakteru wyłącznie językowego. Za strategię dyskursywną można uznać także radykalny rokroczny wzrost liczby upamiętnień w drodze ustawy, który, jak się wydaje, prowadzi do modyfikacji kanonu polskiej pamięci. Upamiętnienie służy oddaniu hołdu lub czci ofiarom-bohaterom bądź zwycięzcom-bohaterom, a w ramach tej dychotomii mieszczą się wszystkie upamiętniane postawy, wydarzenia i postacie poza polskimi naukowcami, którym poświęcono Ustawę o ustanowieniu Dnia Nauki Polskiej.

Już w 2016 roku Maria Kobielska pisała o „nowych jakościach” pamięciowych tendencji, wskazując apologetyczną pamięć o „Żołnierzach Wyklętych”, pamięć o Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata oraz o rzezi wołyńskiej (Kobielska, 2016, s. 363). Żołnierze Wyklęci doczekali się systemowego upamiętnienia w postaci ustawy ustanawiającej ich narodowy dzień pamięci już w roku 2011, Polacy ratujący Żydów pod okupacją niemiecką – w 2018, polskie ofiary rzezi wołyńskiej – w roku 2025. Wydaje się zatem, że ustawy ustanawiające święta państwowe i narodowe pełnią dwojaką funkcję – z jednej strony kształtują dyskurs ideologiczny, polityczny czy tożsamościowy, stanowiąc punkt wyjścia publicznej dyskusji na temat wydarzeń z przeszłości, z drugiej strony, poprzez wykorzystanie narzędzi prawa, stanowią swoiste uprawomocnienie publicznej debaty poświęconej danym faktom, postaciom lub postawom. Maria Kobielska zwracała uwagę na autoafirmacyjny charakter polskiej pamięci (Kobielska, 2016). Wydaje się, że teksty badanych preambuł, dobór upamiętnianych wydarzeń, a także sama dynamika upamiętniania dowodzą tego w sposób niebudzący dyskusji.

Jak zauważa Marcin Napiórkowski, na przeszłość spojrzeć można jak na maszynię, która, choć pozostaje ukryta za teraźniejszością, czasem umożliwia jej niezawodne działanie, a czasem nagle i nieoczekiwanie powoduje konflikty czy zgrzyty (Napiórkowski, 2016, s. 20–21). Konstatację tę można odwrócić. Wydaje się bowiem, że w przypadku preambuł ustaw ustanawiających święta państwowe i narodowe, to – parafrazując Napiórkowskiego – teraźniejszość pozostaje „maszynią ukrytą za przeszłością”. A zatem: to, co odnosi się do przeszłości i upamiętniania, tak naprawdę stanowi ukoronowanie projektów polityki historycznej konkretnych ugrupowań (w Ustawie z 2011 r. o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci Żołnierzy Wyklętych), dotyka współczesnych sporów dyplomatycznych (jak w przypadku ustanowionej w marcu 2018 Ustawy upamiętniającej Polaków ratujących Żydów pod okupacją niemiecką), wpisuje się w profil ideologiczny rządzących ugrupowań (w Ustawie o ustanowieniu narodowego dnia pamięci duchownych niezłomnych) oraz bywa barometrem nastrojów politycznych (por. Komunikat z badań...) (w Ustawie z 2025 r. o ustanowieniu 11 lipca Narodowym Dniem Pamięci o Polakach – Ofiarach Ludobójstwa dokonanego przez OUN i UPA na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej Polskiej). W każdym z powyższych przypadków to teraźniejszość kształtuje to, co „staje się” pamięcią zbiorową.

Jak widać, w preambułach ustaw ustanawiających święta państwowe i narodowe można zaobserwować systematyczne stosowanie retorycznych strategii, które mają na celu kształtowanie pamięci zbiorowej Polaków. Proces ten ulega dynamizacji, a teksty odgrywają kluczową rolę w przemyślanym kształtowaniu tożsamości narodowej poprzez retoryczne odwołania do przeszłości. Przekształcenia w pamięci zbiorowej nie omijają aktów prawnych, a prawo, jako szczególna instytucja społeczna, legitymizuje forswaną przez władzę wizję przeszłości. Pole historii i upamiętniania w ostatnich latach, zwłaszcza zaś od roku 2017, coraz wyraźniej odznacza się w dyskursie prawnym. A, jak wiadomo, nie istnieje i prawdopodobnie nigdy nie zaistnieje bardziej oficjalny obraz polskiej pamięci zbiorowej niż ten przegłosowany w parlamencie, podpisany przez Prezydenta RP i opublikowany w Monitorze Polskim Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej.

Podsumowanie

Analizowany materiał badawczy wpisuje się w definicję przywołanej wyżej i zaproponowanej przez Waldemara Czachura definicji pamięci zbiorowej, którą można potraktować jako „konceptualnie zarejestrowane (tu: uchwalone w drodze ustawy), językowo reprezentowalne (tu: za pomocą nakreślonych strategii retorycznych, a także spójnych, całościowych opowieści) i społecznie podzielane (tu: przegłosowane w parlamencie, opublikowane w Dzienniku Ustaw, stanowiące element porządku prawnego, unifikujące pamięci różnych grup) formacje wiedzy (tu: bo zawierają fakty, edukują, mają charakter narracyjny, czasem także dydaktyczny i perswazyjny) aktywujące obrazy przeszłości (tu: bo dotyczą tego, co minione i przywołują to, odnosząc się do wartości i pojęć ważnych tu i teraz) powstałe w wyniku praktyk komunikacyjnych o specyficznej funkcji kulturowej (tu: bo są lub były poddawane dyskusji, parlamentarnym głosowaniom, komentowano je, włączano w programy nauczania, stawały się pretekstem do świętowania, upamiętniania, praktyk wydawniczych czy edukacyjnych oraz politycznych polemik)”.

Zarysowany w artykule obszar badawczy otwiera przestrzeń eksplorowania relacji między prawem, pamięcią, polityką historyczną a retoryką. Wyłoniony materiał badawczy oraz dotyczący go komentarz mogą stanowić punkt wyjścia do naukowej refleksji m.in. nad poniższymi pytaniami:

1. W jaki sposób idee zawarte w aktach prawnych, takie jak umiłowanie wolności, ofiarność, dążenie do suwerenności, waleczność, odzwierciedlają tożsamość wspólnoty? Na ile są one przez współczesnych Polaków uznawane za własne? (ujęcie antropologiczne i socjologiczne).
2. W jaki sposób polski dyskurs prawny kreuje świadomość historyczną, jak korzysta z jej symboli i jak nią manipuluje? (ujęcie semiotyczne).
3. Jakie są związki między zawartym w nich obrazem pamięci zbiorowej a politykami historycznymi kolejnych rządów? (ujęcie politologiczne i historyczne).
4. Do jakiego stopnia prawo, a w szczególności katalog obowiązujących świąt państwowych i narodowych, jest efektywnym środkiem przekształcania pamięci zbiorowej? (ujęcie prawno-filozoficzne, socjologiczne i kulturoznawcze).

Bibliografia

Akty prawne:

- Dz. U. 1989, Nr 6, poz. 34, Ustawa z dnia 15 lutego 1989 r. o ustanowieniu Narodowego Święta Niepodległości.
- Dz. U. 1990, Nr 28, poz. 160, Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o przywróceniu Święta Narodowego Trzeciego Maja.
- Dz. U. 2005, Nr 155, poz. 1295, Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. o ustanowieniu dnia 31 sierpnia Dniem Solidarności i Wolności.
- Dz. U. 2005, Nr 155, poz. 1296, Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. o ustanowieniu 16 października Dniem Papieża Jana Pawła II.
- Dz. U. 2009, Nr 206, poz. 1588, Ustawa z dnia 9 października 2009 r. o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci Powstania Warszawskiego.
- Dz. U. 2011, Nr 32, poz. 160, Ustawa z dnia 3 lutego 2011 r. o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”.
- Dz. U. 2015, poz. 622, Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o ustanowieniu Narodowego Dnia Zwycięstwa.
- Dz. U. 2017, poz. 1953, Ustawa z dnia 29 września 2017 r. o ustanowieniu Dnia Walki i Męczeństwa Wsi Polskiej.
- Dz. U. 2018, poz. 589, Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci Polaków ratujących Żydów pod okupacją niemiecką.
- Dz. U. 2018, poz. 2156, Ustawa z dnia 4 października 2018 r. o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci Duchownych Niezłomnych.
- Dz. U. 2019, poz. 656, Ustawa z dnia 22 lutego 2019 r. o ustanowieniu Święta Chrztu Polski.
- Dz. U. 2020, poz. 181, Ustawa z dnia 9 stycznia 2020 r. o ustanowieniu Dnia Nauki Polskiej.
- Dz. U. 2021, poz. 2156, Ustawa z dnia 1 października 2021 r. o ustanowieniu Narodowego Dnia Zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego.
- Dz. U. 2022, poz. 1229, Ustawa z dnia 12 maja 2022 r. o ustanowieniu Narodowego Dnia Powstań Śląskich.
- Dz. U. 2023, poz. 1537, Ustawa z dnia 13 lipca 2023 r. o ustanowieniu Narodowego Dnia Polskich Dzieci Wojny.
- Dz. U. 2025, poz. 165, Ustawa z dnia 9 stycznia 2025 r. o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci Żołnierzy Armii Krajowej.
- Dz. U. 2025, poz. 891, Ustawa z dnia 4 czerwca 2025 r. o ustanowieniu 11 lipca Narodowym Dniem Pamięci o Polakach – Ofiarach Ludobójstwa dokonanego przez OUN i UPa na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej Polskiej.

Literatura:

- Assmann J. (2009), *Kultura pamięci*, w: *Pamięć zbiorowa i kulturowa. Współczesna perspektywa niemiecka*, red. M. Saryusz-Wolska, Kraków.
- Brzostek B. (2021), *Wstecz. Historia Warszawy do początku*, Warszawa.
- Chlebda W. (2018), *Pamięć a język. Zarys relacji*, w: *Pamięć w ujęciu lingwistycznym. Zagadnienia teoretyczne i metodyczne*, red. W. Czachur, Warszawa.
- Connerton P. (2012), *Jak społeczeństwa pamiętają*, tłum. M. Napiórkowski, Warszawa.
- Czachur W. (2018), *Lingwistyka pamięci. Założenia, zakres badań i metody analizy*, w: *Pamięć w ujęciu lingwistycznym. Zagadnienia teoretyczne i metodyczne*, Warszawa.
- Czachur W., Wójcicka M. (2021), *Pamięć i pamiętanie w przestrzeni języka z perspektywy badań lingwistycznych*, w: *Język(i) w czasie i przestrzeni*, red. P. Stelmaszczyk, Łódź.

- Czapliński P. (2016), *Bunt w ramach pamięci. „Solidarność”, rewolucja, powstanie*, „Teksty Drugie”, nr 6.
- Czarnota A. (2015), *Czy teoria prawa ma tożsamość? O prawie i pamięci zbiorowej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji”, CII 2015, Wrocław.
- Czerwiński M. (2015), *Kultura, dyskurs, znak*. Kraków.
- Duszak A., Fairclough N. (2013), *Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, Kraków.
- Gliszczyńska-Grabias K. (2023), *O prawnych aspektach odniesień do przeszłości*, „Państwo i Prawo”, nr 12.
- Kobielska M. (2016), *Polska pamięć autoafirmacyjna*, „Teksty Drugie”, nr 6.
- Komunikat z badań „O Ukraińcach w Polsce i wojnie w Ukrainie”, https://cbos.pl/SPISKOM.PO-L/2024/K_099_24.PDF, 15.09.2025.
- Krajewski R. (2019), *Preambuły aktów normatywnych. Znaczenie i zestawienie*, Bydgoszcz.
- Machcewicz P. (2012), *Spory o historię 2000–2011*, Kraków.
- Napiórkowski M. (2014), *Powstanie umarłych. Historia pamięci 1944–2014*, Warszawa.
- Nowak J. (2011), *Společné reguly paměťování. Antropologia pamięci zbiorowej*, Kraków.
- Reisigl M., Wodak R. (2009), *The discourse-historical approach (DHA)*, w: *Methods for Critical Discourse Analysis*, red. R. Wodak, M. Meyer, London.
- Saryusz-Wolska M., Traba R. (2014), *Modi memorandum. Leksykon kultury pamięci*, Warszawa.
- Secler B. (2022), *Uchwały rocznicowe Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej. O ich miejscu i roli w polskiej polityce pamięci*, Poznań.
- Wójcicka M. (2024), *Retoryka pamięci zbiorowej – ujęcia, perspektywy i problemy badawcze*, „Res Rhetorica”, nr 11(1).

Rhetorical Strategies of Collective Memory in the Preambles to Laws Establishing Polish Public and National Holidays in the Years 1989–2025

Summary

This article presents an overview of the preambles of the laws establishing public and national holidays enacted between 1989 and 2025 (as of September 2025).

The research material consists of the text of fifteen legal acts, which constitute part of the research material in the doctoral project entitled „Rhetorical strategies of collective memory in Polish discourse on the establishment of public holidays.” The research material consists of the text of fifteen legal acts, which constitute part of the research material in the doctoral project entitled „Rhetorical strategies of collective memory in Polish legal discourse in the years 1989–2023.” The subject of the actual rhetorical analysis is primarily the texts of the preambles to the examined acts, their titles, the circumstances of their adoption, and the dynamics of commemoration.

In recent years, there has been an increase in the number of legal acts, including those establishing public holidays, devoted to history and commemoration. Of the fifteen such acts from the Third Republic of Poland, ten were passed in the last decade. In addition, the preambles that form an integral part of these acts are becoming increasingly extensive and contain more and more detailed descriptions of what, in the opinion of the legislator, deserves to be commemorated in the system and why. This process is part of a renaissance of interest in the past (memory boom) and collective memory, and drawing on these categories allows us to outline, based on selected examples, the connections between the research material and the rhetoric of memory, the creation of official memory, national consciousness, and historical policy.

The methodology of the article is based primarily on critical discourse analysis (CDA) and its historical-discursive approach, which allows for the inclusion of historical and social context (nomination, prediction, argumentation, perspectivization, mitigation, and intensification strategies) in the analysis. This allows for the identification of strategies of power through which memory and history become important areas of legal discourse and, consequently, given their rhetorical potential, also of political, identity, and ideological discourse.

Key words: preambles, legal act, collective memory, Critical Discourse Analysis, public holiday, rhetorical strategies

Wkład autorów (Author Contributions)

Konceptualizacja (Conceptualization):

Zestawienie danych (Data curation):

Analiza formalna (Formal analysis):

Piśmiennictwo – oryginalny projekt (Writing – original draft):

Piśmiennictwo – sprawdzenie i edytowanie (Writing – review & editing):

Sprzeczne interesy: Autor oświadczył, że nie istnieją żadne sprzeczne interesy.

(Competing interests: The author have declared that no competing interests exist)

